

НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 37. 013. 42 : 173.5 – 053. 67

Н. О. Островська

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ФОРМУВАННЯ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА МОЛОДІ

Актуальність вивчення проблем батьківства молоді обумовлена тим, що дані статистики за останні десятиріччя свідчать про різку зміну демографічної ситуації в нашій країні: зниження відтворення населення за кількісним та якісними показниками, збільшення захворювань репродуктивної системи серед молоді, збільшення кількості штучного переривання вагітності та випадків відмов від новонароджених дітей та ін. Причинами подібних явищ є не тільки соціально-економічні умови, що склалися в нашій країні на сучасному етапі, а також і у різноманітних психологічних та соціально-педагогічних факторах, які перешкоджають формуванню та стимулюванню батьківської сфери сучасної молоді.

Проблемі усвідомленого батьківства сьогодні присвячено багато досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців психологічної та соціально-педагогічної сфери (В. Кравця, І. Зверевої, Г. Лактіонової, О. Безпалько, І. Братусь, Л. Буніної, О. Лещенко, Р. Овчарової, М. Єрміхіної, І. Кона, Г. Філіпової, А. Співаковської та ін.), однак формування усвідомленого батьківства молоді як соціально-педагогічної проблеми, залишається досить новою для нашого суспільства.

Саме тому, метою нашої статті є визначення та вивчення основних складових (напрямків) соціально-педагогічної діяльності щодо формування усвідомленого батьківства молоді.

Перш ніж перейти до визначення основних складових соціально-педагогічної діяльності щодо формування в молоді усвідомленого батьківства, ми вважаємо за доцільне уточнити такі поняття як „молодь” та „формування” та „формування усвідомленого батьківства молоді”.

Розкриваючи визначення терміну „молодь”, в Законі України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” знаходимо, що „молодь, – це громадяни України віком від 14 до 35 років”.

У словнику із соціальної педагогіки Л. Мардахаєва, „молодь” – це „...велика суспільна група, яка має специфічні соціальні та психологічні риси, наявність яких визначається як віковими особливостями молодих людей, так і тим, що їх соціально-економічний та суспільно-політичний стан, їх духовний світ знаходяться у стані становлення, формування (це молоді люди у віці 16-30 років)” [7, с. 33]. На наш погляд, дане

визначення більш предметно відображає змістовну сутність терміну „молодь”, і може бути взято за теоретичну основу у нашому дослідженні.

Визначення сутності діяльності щодо формування у молоді усвідомленого батьківства потребує розгляду поняття „формування” (у нашому випадку „формування особистості”).

Термін „формування” у психолого-педагогічній літературі має таке трактування, це – стихійний або цілеспрямований вплив на особистість, який призводить до засвоєння нею соціального досвіду; формування особистості включає в себе виховання, але не зводиться до нього; процес становлення особистості під впливом об’єктивного впливу спадковості, навколишнього середовища, цілеспрямованого виховання та власної активності особистості [7, с. 9].

Формування усвідомленого батьківства молоді – це системна діяльність, що спрямована на вироблення та удосконалення у молоді когнітивної, емоційної та операційної складових батьківства, а також визначення особистісної позиції щодо виконання соціальної ролі батьків та створення сприятливих умов гармонійного розвитку та виховання дитини в сім’ї.

Аналізуючи науково-практичну літературу, яка присвячена висвітленню соціально-педагогічної діяльності щодо формування у молоді усвідомленого батьківства, можна констатувати, що комплексна соціально-педагогічна діяльність з формування усвідомленого батьківства молоді в Україні на сьогодні майже відсутня. Формування усвідомленого батьківства молоді здійснюється частіше за все в рамках окремих її складових. Українські дослідники В. Кравець О. Кікінеджи, О. Кізь, які вивчали структуру формування усвідомленого батьківства у молоді, виділили такі складові даного процесу, як: демографічне виховання молоді (спрямоване на формування правильної репродуктивної установки), формування контрацептивної культури, підготовка до прокреативної діяльності (інтимні стосунки як засіб відтворення потомства, дітонародження), психолого-педагогічна підготовка майбутніх батьків (отримання знань, розвиток умінь, навичок з приводу виконання батьківської ролі) [3, с. 4]. На нашу думку, до даного переліку складових формування усвідомленого батьківства молоді слід додати ще такі складові, як: статеve виховання та підготовка молоді до сімейного життя.

Вважаємо за доцільне розглянути кожен зі складових формування усвідомленого батьківства молоді більш детально.

На думку І. Мезері *статеve виховання* – це довготривалий процес свідомого цілеспрямованого впливу на особистість з метою формування навичок статевої свідомості, статевої поведінки і засвоєння особистістю визначених стандартів, норм психосексуальної культури, що домінують у суспільстві на сучасному етапі його розвитку [4, с. 114].

Воно полягає у формуванні духовності, високих моральних якостей в юнаків і дівчат, норм поведінки, відповідальності за свої

вчинки, культури дружби, кохання, інтимних почуттів. Але до сфери статевого виховання входять не тільки лише такі специфічні стосунки між представниками чоловічого і жіночого роду, але й будь-які інші: у суспільному житті, праці, відпочинку та ін.

Яскравими представниками даного напрямку наукових досліджень є В. Кравець, І. Мезеря, С. Бадмаева, І. Козубовська, М. Боришевський, І. Ковальчук та ін. В своїх роботах вони розкривають сутність, мету, завдання та зміст статевого виховання, аналізують сучасні моделі, шляхи формування навичок статевої свідомості, статевої поведінки, та засоби виховного впливу.

В Україні цілеспрямоване статеве виховання дітей та молоді здійснюється переважно загальноосвітніми закладами, їхньою метою є на основі знань про анатомію та фізіологію генеративної системи людини та її функцій сформувати в учнів вірне розуміння сутності моральних норм та установок в галузі взаємостосунків статей та потребу керуватися ними в усіх сферах діяльності. Шляхом статевого виховання у молоді закладаються основи майбутніх гармонійних шлюбних стосунків – важливого фактора повноцінної сім'ї, високої активності в соціальному плані та передумови формування усвідомленого батьківства у представників обох статей.

Наступною складовою формування усвідомленого батьківства є *демографічне виховання* молоді (В. Кравець, А. Антонов).

В. Кравець розглядає демографічне виховання як один із напрямів формування усвідомленого батьківства. Він зазначає, що „формування у юнаків та дівчат орієнтації на усвідомлену багатодітність має виступати, як своєрідне узгодження прокреативних (відтворення потомства) та репродуктивних (відтворення населення) потреб” [3, с. 25]. На думку вченого, демографічне виховання – це формування правильної репродуктивної установки, „...яке повинно починатися ще в дитинстві, поступово посилюючись емоційно і раціонально у відповідності зі зміною віку. Це виховання і почуття поваги до сім'ї взагалі, до матері, батька, братів, сестер тощо”.

У науці виділяється два відносно незалежних, але послідовно взаємопов'язаних напрямів у реалізації демографічного виховання молоді: *перший* – ознайомлення молоді з існуючою демографічною ситуацією та її численними наслідками; *другий* – формування і піднесення емоційно-особистісної цінності дітей як фундаменту духовної близькості подружжя і розвитку їх особистості [8, с. 16].

Змістовна частина демографічного виховання молоді складається з трьох компонентів: когнітивного (пізнавального), афективного (емоційного) та поведінкового (спонукального). Сутність репродуктивної установки виявляється у взаємодії всіх трьох компонентів. Когнітивний компонент відображає орієнтації та ту чи іншу кількість дітей, та інтервали між їх народженнями, установку на бажану стать дитини, на вагітність та її щасливе завершення. Емоційний компонент

репродуктивної установки складають позитивні та негативні почуття, пов'язані з народженням тієї чи іншої кількості дітей. Поведінковий компонент характеризує інтенсивність спонук до народження, силу або слабкість репродуктивної установки [8, с. 18].

Демографічне виховання в Україні здійснюється переважно загальноосвітніми, спеціальними та вищими навчальними закладами, а також представниками державних та громадських організацій, і підсумки демографічного виховання конкретизуються, перш за все в установці молоді відносно кількості дітей у своїй майбутній сім'ї. Тобто, якщо прагнення людини мати дитину є природнім, то прагнення мати кілька дітей – явище, швидше за все соціальне.

Не менше значення, на нашу думку, у формуванні усвідомленого батьківства молоді має *формування репродуктивного здоров'я* та підготовка молоді до *прокреативної діяльності* (В. Кравець, А. Антонов, Г. Беленька, М. Машовець та ін.).

Засадовим, стосовно формування усвідомленого батьківства, є репродуктивне здоров'я майбутніх батьків. За визначенням Всесвітньої організації здоров'я, репродуктивне здоров'я – це стан повного фізичного, розумового, і соціального благополуччя, а не просто відсутність хвороб репродуктивної системи або порушення її функцій, тобто репродуктивне здоров'я означає можливість задовільної та безпечної здатності до відтворення. Репродукція (лат. reproduction, лат. re – префікс, що означає повторення дії, producere – виготовляти, виробляти) – розмноження, відтворення клітин або осіб [2].

Виходячи з цього визначення, основним критерієм репродуктивного здоров'я повинно бути прийняття особистістю добровільного рішення про розмір сім'ї, яке ґрунтується на наданому їй праві визначати бажану для неї кількість дітей та проміжки між їх народженням. Реалізація такого рішення здійснюється шляхом формування репродуктивної установки та контролю над репродуктивною поведінкою.

С. Мещерякова характеризує „репродуктивну установку”, як готовність до певного результату репродуктивної поведінки, прийнятність для особистості народження тієї чи іншої кількості дітей, у тому числі синів та дочок [5 с. 132].

На думку А. Антонова, під репродуктивною поведінкою розуміється система дій та відносин, результатом якої є народження визначеної кількості дітей в сім'ї (у шлюбі чи поза шлюбом). Як будь-яка людська поведінка, репродуктивна поведінка є обмеженою визначеними рамками, які задають нижні та верхні межі її дії, а також межі втручання людини в природний цикл дітонародження. Ці межі задані, з одного боку, потенціалом народжуваності: максимально можлива кількість дітей, яку може народити жінка протягом всього свого життя в заданих умовах, до яких можуть бути віднесені демографічна структура, стан здоров'я, перш за все репродуктивного, рівень смертності та ін. З іншого

боку, ці межі задані системою соціального контролю, яка визначає, в якому конкретно ступені буде реалізований цей соціально-біологічний потенціал народжуваності, яка конкретно кількість дітей буде народжено конкретно жінкою [6, с. 173]. Контроль над репродуктивною поведінкою дозволяє молоді обирати не тільки кількість народжених дітей, а й час народження дитини з урахування віку батьків та соціально-економічних умов, регулювати інтервали між народженнями дітей, уникнути небажаної вагітності.

Отже, одним з аспектів формування усвідомленого батьківства молоді є озброєння її знаннями про планування сім'ї, про використання засобів контрацепції. Правильне, грамотне застосування контрацептивів – запорука збереження здоров'я жінки та чоловіка, запорука забезпечення нормального протікання наступних вагітностей, шлях до усвідомленого батьківства.

В. Кравець говорить про те, що молодь повинна, плануючи сім'ю та майбутнє батьківство, „...володіти певною інформацією про правильне зачаття дитини, протікання вагітності, пологи та породовий період, труднощі кожного з цих етапів прокреативної діяльності людини” [3]. Дослідник робить висновок про те, що для народження дитини молоді потрібно мати три необхідні умови: 1) дитина має бути бажаною; 2) дитина має народжуватися від коханої людини; 3) дитину можна мати лише тоді, коли сам твердо стоїш на ногах.

На сьогодні питанням підготовки молоді до прокреативної діяльності займаються переважно жіночі консультації та пологові будинки, і лише з особами жіночої статі, чоловіки, нажаль залишаються менш задіяними у процесі підготовки до зачаття та народження дитини, що негативно впливає на батьківсько-дитячі та сімейні стосунки.

Деякі автори вважають, що стійкість сімейних стосунків, у тому числі й батьківсько-дитячих стосунків, залежить від ступеню готовності до шлюбу та створення сім'ї. Саме наступною складовою формування усвідомленого батьківства молоді є *підготовка до сімейного життя* (З. Зайцева, В. Постовий, Н. Верещагіна, Н. Феоктистова, О. Ільяна С. Ковалев та ін.).

На думку Т. Поспілого та Т. Трапезнікова, готовність до шлюбу – це „...система соціально-психологічних установок особистості, яка визначає емоційно-позитивне ставлення до сімейного образу життя, цінностей шлюбу” [1, с. 40].

Вивчаючи питання підготовки молоді до подружнього життя як важливого напрямку гендерної соціалізації В. Кравець [3] визначив, що дошлюбна підготовка молоді має містити готовність до різних аспектів сімейного життя: соціально-економічну готовність (можливість молодих людей самостійно матеріально забезпечити себе і свою сім'ю); соціальну готовність (усвідомлення молоддю того, що вони беруть на себе відповідальність один за одного, за сім'ю, за дітей); моральну готовність (орієнтацію на шлюб); правову готовність (відомості про елементарні

норми сімейного законодавства); господарсько-економічну готовність (вміння будувати свій дім, вести домашнє господарство, правильно розподіляти обов'язки між членами сім'ї, планувати і дотримуватись сімейного бюджету), естетичну підготовку (рівень розуміння естетичних цінностей сім'ї, а також їх реалізація в повсякденному житті), психологічну готовність до створення сім'ї та виконання подружніх ролей.

У своїй статті „Соціальні служби для молоді та демографічне виховання” науковець зазначає, що „...молодь, котра готується до шлюбу, повинна знати насамперед про роль дітей в подружньому житті, про те, що діти позитивно впливають на сім'ю, на родинне життя: урізноманітнюють і збагачують міжособистісні зв'язки в сім'ї; розширюють сферу її інтересів і потреб; дають батькам емоційне вдоволення вже фактором своєї появи на світ, ...задовольняють почуття материнства і батьківства, дають можливість жінкам і чоловікам відчувати насолоду від переживання цих високих почуттів; ...підносять престиж сім'ї як мікроосередку суспільства” [8, с. 20].

Останньою складовою формування усвідомленого батьківства є *соціально-педагогічна просвіта молодих батьків*, тобто підготовка їх до виконання батьківських та материнських функцій, формування педагогічної культури (В. Постовий, Т. Алексеєнко, І. Трубавіна, Т. Кравченко, Д. Луцик, Д. Романовська та ін.)

Завданнями соціально-педагогічної просвіти молодих батьків (у тому числі майбутніх) на сучасному етапі, на думку І. Трубавіної, є: 1) допомога батькам у пошуку необхідної інформації з розвитку і виховання дитини, в орієнтації в цій інформації, розумінні потреб дитини, створенні умов, які б ці потреби задовольняли, навчанні практиці догляду за дітьми, ефективному використанні існуючих установ, які займаються здоров'ям, харчуванням і психосоціальним розвитком дитини; 2) формування впевненості батьків у своїх силах; покращання стосунків між чоловіком і дружиною, дитячої дисципліни; 3) допомога батькам у формуванні в дітей життєвих навичок [9, с. 11].

Зазначені завдання соціально-педагогічної просвіти батьків досягаються завдяки використанню різноманітних форм та методів просвітницької роботи, таких, як: лекції, семінари, диспути, практичні заняття, консультації, аналіз ситуацій, відеоматеріалів, брошури, буклети, методичні посібники, збірки інформаційних матеріалів, тренінги, тематичні ефіри на радіо, ТБ, та ін.

Результатом підготовки молоді до виконання батьківських та материнських функцій є готовність до виховання дитини, яка включає когнітивний, мотиваційний та емоційний компоненти. Дослідниця робить увагу на тому, що на стан готовності батьків та якість виконання ними виховної функції впливають також конкретні умови, в яких функціонує сім'я, і ті завдання, що стоять перед батьками як вихователями.

Отже, роблячи висновок можна сказати, що проблема формування усвідомленого батьківства молоді є багатоаспектною, має складний характер і об'єднує в собі цілий ряд відносно самостійних наукових напрямів, які в сукупності дають змогу скласти цілісну уяву про проблему формування усвідомленого батьківства молоді в Україні.

Проведений аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що: по-перше, фундаментальних досліджень з проблеми формування усвідомленого батьківства молоді небагато, хоча є яскраво вираженою потреба у систематизації знань з даної наукової проблеми; по-друге, незважаючи на ґрунтовні дослідження вчених, залишаються недостатньо розробленими наступні питання: сутність та особливості формування усвідомленого батьківства молоді, формування готовності до усвідомленого виконання батьківської ролі молоддю, організація комплексної діяльності різних соціальних інституцій територіальної громади щодо формування усвідомленого батьківства молоді.

Список використаної літератури

- 1. Андреева Т. В.** Психология современной семьи : [монография] / Т. В. Андреева. – СПб. : Речь, 2005. – 436 с.
- 2. Білинська М. М.** Перспективи державної політики України щодо охорони репродуктивного здоров'я / М. М. Білинська, С. Є. Мокреців. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_du/2010_2/files/DU210_42.pdf
- 3. Кравець В. П.** Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. – К. : Видавн. Центр „Академія”, 2001. – 244 с.
- 4. Мезеря І. В.** Культура отношений полов и воспитание личности семьянина / И. В. Мезеря. – Луганск: Альма-матер, 2003. – 304 с.
- 5. Мещерякова С. Ю.** Изучение психологической готовности к материнству как фактора развития последующих взаимоотношений ребенка и матери / С. Ю. Мещерякова, Н. Н. Авдеева, Н. И. Ганошенко // Соросовские лауреаты : Философия. Психология. Социология. М., 1996.
- 6. Молодая семья : проблемы и перспективы социальной поддержки :** [монография] / Краснояр. Гос. ун-т, Юрид. Ин-т, соц.-правовой факультет ; [под общей редакцией Е. В. Жижко и С. Д. Чигановой]. – Красноярск : РУМЦ ЮО, 2005. – 300 с.
- 7. Словарь по социальной педагогике :** [учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений] / авт. сост. Л. В. Мардахаев. – М. : Издательский центр „Академия”, 2002. – 386 с.
- 8. Соціальна робота в Україні : теорія та практика :** [посібник для підвищення кваліфікації працівників центрів соціальних служб для молоді – Ч. 3] / За заг. ред. А. Я. Ходорчук. – К. : ДЦССМ, 2002. – 172 с.
- 9. Трубавіна І. М.** Зміст та форми просвітницької роботи з батьками : [науково-методичні матеріали для працівників соціальних служб, учителів, соціальних педагогів, студентів педагогічних вузів] / І. М. Трубавіна. – Київ : УДЦССМ, 2000. – 88 с.

Островська Н. О. Основні складові соціально-педагогічної діяльності щодо формування усвідомленого батьківства молоді

У даній статті розглядаються основні складові (напрямки) соціально-педагогічної діяльності щодо формування усвідомленого батьківства молоді, а саме: демографічне виховання молоді, формування контрацептивної культури, підготовка до прокреативної діяльності, психолого-педагогічна підготовка майбутніх батьків, статеве виховання та підготовка молоді до сімейного життя.

Ключові слова: молодь, формування, формування усвідомленого батьківства молоді.

Островская Н. А. Основные составляющие социально-педагогической деятельности по формированию осознанного родительства молодежи.

В данной статье рассматриваются основные составляющие (направления) социально-педагогической деятельности по формированию осознанного родительства молодежи, а именно: демографическое воспитание молодежи, формирования контрацептивной культуры, подготовка к прокреативной деятельности, психолого-педагогическая подготовка будущих родителей, половое воспитание и подготовка молодежи к семейной жизни.

Ключевые слова: молодежь, формирование, формирование осознанного родительства молодежи.

Ostrovskaya N. A. The main components of the socio-pedagogical activity on formation of conscious youth's parenting

This article were discussed the major components (direction) of the socio-pedagogical activity on formation of conscious parenting youth, namely the education of the youth demographic, the formation of contraceptive culture, preparation for procreative activity, psycho-pedagogical training of parents, sex education and preparation of youth for family life.

Key words: youth, the formation, the formation of conscious youth's parenting.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2012 р.

Прийнято до друку 27.04.2012 р.